

In het eerste deel van dit artikel, dat verschenen is in het vorige nummer, werd reeds een inleidende uitleg gegeven omtrent de betekenis van het begrip 'antropopsychiatrie'. De antropopsychiatrie maakt duidelijk dat psychopathologie integraal deel uitmaakt van ons mens-zijn. Uit deel 1 van dit artikel kon men bovendien reeds afleiden dat psychopathologie niet enkel een kernbegrip is, maar dat het ook geënt is op een aantal premissen. In wat volgt zullen we deze stellingen toelichten.

ESSAY: VAN NOODLOT NAAR LOTGENOOT

PSYCHIATRIE EN HET GEBROKEN KRISTAL (DEEL 2)

Marc Calmeyn

Psychiater psychoanalyticus;

baccalaureaat in de filosofie

PZ Onze-Lieve-Vrouw Brugge;

Privépraktijk 'Lelieveld' Loppem (Zedelgem)

Psychopathologie: grijpen of begrijpen?

De eerste premisse is reeds verwoord: psychopathologie is 'des menschen' en geen cluster van symptomen als uiting van een ziekteproces dat van 'buitenaf' komt. Dit laatste refereert aan het medische model en houdt ook de visie van een noodlot in: 'Het moet juist mij overkomen! Waarom ik?'

Een tweede stelling houdt verband met de psychische realiteit (1). Als eerste punt is het belangrijk te beseffen dat dit bestaat. Het lijkt vanzelfsprekend te zijn, maar dat is echter niet zo indien we naar de psychiatrische praxis kijken, waar (te)veel aandacht aan louter symptomen gegeven wordt (wat een resultaat is van de 'DSM-bilisering') (2). Naar symptomen grijpen heet dat. Of het nu angststoornissen zijn, de symptomen van ADHD, of de criteria voor CVS, wat ontbreekt is het perspectief van de psychische realiteit zoals Freud die al aan het licht stelde:

"Heeft men de onbewuste wensen, in hun laatste en waarste vorm gegoten, voor zich liggen, dan moet men wel zeggen dat de psychische realiteit een bijzondere bestaansmodus is, die men niet met de materiële realiteit mag verwarren." (3, p. 580-1).

"Deze fantasieën bezitten psychische en geen materiële realiteit, en allengs leren wij inzien dat in de wereld der neurosen de psychische realiteit doorslag geeft." (4, p. 523).

Wellicht kunnen we zijn stelling tot het volledig veld van de menselijke psychopathologie doortrekken - wetende dat Freud ook een ruime interpretatie aan het concept 'neurose' gaf (denk maar aan zijn begrip 'narcistische neurose', wat nu als 'psychose' wordt beschreven).

Dit leidt tot de niet onbelangrijke hypothese dat de patiënt, verstrikt in psychopathologie, zonder het in rekening brengen van de psychische realiteit niet kan begrepen, laat staan behandeld worden. Bovendien is er de werkelijkheidswaarde van de psychische realiteit. Laplanche en Pontalis omschrijven dit als volgt:

"Het betreft niet enkel het veld van de psychologie met zijn eigen realiteit en open voor

wetenschappelijk onderzoek. Wel wat voor het subject in zijn psychisme realiteitswaarde heeft" (5, eigen vertaling).

Deze werkelijkheidswaarde geldt dus voor het individuele: of het nu een waan is, een perverse act of een dwangsymptoom, het is reëler dan de werkelijkheid... Vandaar dat de weg van de rede en de cognitie tekortschiet om deze onvrijheden aan te pakken in het kader van een behandeling.

Er is echter nog een ander aspect aan (de werkelijkheidswaarde van) de psychische realiteit, namelijk de inherente band die er is tussen het individuele en het gemeenschappelijke, de gemeenschap. Psychische realiteit is niet enkel een persoonlijke aangelegenheid.

De fenomenologie, zoals Mooij (1) die treffend formuleert, is terug van weggevoerd en heeft met begrippen zoals 'intentionaliteit' en 'wereld' een intrinsieke band geëxpliciteerd (ibidem). Ook de psychoanalyse erkent dit¹. Twee auteurs kunnen in dit verband niet onvermeld blijven. Tinneke Beeckman (6) stelt vanuit een lezing van Nietzsche en Freud het volgende: *"The reductionistic interpretation of psychopathology thus overlooks how the transmission of reflections of the inner world are an essential aspect of our cultural inheritance; so much so that it may even constitute the basic difference between our genetic and cultural inheritance"* (p. 130).

Ook het citaat van Marc de Kesel (7) is heel duidelijk:

"Psychic reality is the reality that society is made of; the subject is not so much a ghost in the machine, as a ghost in society" (p. 211).

Deze peripetieën over psychische realiteit leiden tot de vaststelling dat deze realiteit een sleutelconcept is om de mens te begrijpen in zijn (on)mogelijk-

heden, zonder louter naar symptomen te willen grijpen.

Psycho-educatie: voor wie?

Om het belang van het begrijpen van psychopathologie wat aan te sterken, vormt psycho-educatie over psychose een goede case study. Zoals bekend wil deze begeleidingsmethode de patiënt en de familie inlichten over wat psychose is en wat de behandeling ervan inhoudt. Zo hoopt men het ziekte-inzicht en de therapietrouw te vergroten. Opvallend is dat er veel aandacht wordt besteed aan het leren omgaan met en remediëren van de positieve symptomen, zoals waanen, hallucinaties en ontwrichtend (gedesorganiseerd) denken en gedrag. Wanneer (h)erkend wordt dat dit symptomen van een ziekte zijn, dan is men een heel eind op weg naar genezing. Dit is toch de overtuiging van de meeste psycho-educatoren. De experts op dit gebied beseffen meestal ook dat kennis (-name en -overdracht) natuurlijk geen behandeling op zich is ('kennis alleen kan u niet redden').

Wat problematischer is, is het statuut van de positieve symptomen als primaire uitingen van psychose. Freud stelde reeds vast dat dit eigenlijk pogingen tot herstel van de persoon in kwestie zijn:

"Wat wij voor een productie van de ziekte aanzien, de waanvorming, is in werkelijkheid de genezingspoging, de reconstructie" (8, p.399).

In deze context bekijken we het recente boek over de lezing van psychose vanuit Lacaniaans perspectief en vanuit de continentale psychiatrische traditie, namelijk 'What is Madness?' van Darian Leader (9). Dit boek werd recent vertaald naar het Nederlands (10). Naast het feit dat hij ook een pathoanalytisch standpunt inneemt (zonder het zo te benoemen)², vormt een groot deel van zijn boek net een scherp pleidooi om de aanname van Freud ernstig te nemen en

deze niet weg te medicaliseren of medicaliseren.

Hopelijk kan deze interpretatie in de wereld van de psycho-educatie doordringen zodat een impliciet misverstand gecorrigeerd kan worden. Waar zijn we immers mee bezig (11) als we de herstellpogingen als 'ziekelijk' bestempelen? Wat is in dat geval een alternatief voor de psycho-educatie? Dramatischer gesteld: kan de psycho-educatie nog gered worden?

De fenomenologie biedt echter een uitweg. Vooral de groep van Kopenhagen met Josef Parnas (12) als spilfiguur en de groep rond Gerd Huber (Bonn) en Joachim Klosterkötter (Köln) hebben basissymptomen van de schizofrene 'Gestalt' beschreven³. Bovendien (h)erkennen de patiënten deze basissymptomen zelf als vreemd. Anders gezegd: er is van bij het begin sprake van ziekte-inzicht!

Deze bevindingen zijn erg belangrijk om het psycho-educatieve model te herdenken. Voor wie is dit model bestemd? Voor de hulpverlening om zijn weten op te leggen, weliswaar berustend op een misverstand? Of voor de patiënt om 'back to basics' te gaan en zo tot een waarachtige ontmoeting en begeleiding te komen?

Moet het nog gezegd worden dat een dergelijke invalshoek een heel andere ontmoeting met de psychotische persoon impliceert en een volledig andere vorm van behandeling veronderstelt? Een behandeling waar geen Sisyfusarbeid in een soms al op voorhand verloren strijd over ziekte-inzicht geleverd moet worden...

Envoi: van noodlot naar lotgenoot

Een envoi in een middeleeuwse ballade heeft de bedoeling een boodschap aan de opdrachtgever mee te geven. Zonder het belerende sausje van destijds kunnen

een aantal lijnen van de voorgaande reflecties gebundeld worden.

Ten eerste: daar waar het medische model in de psychiatrie 'ziekte' als een indringer beschouwt (cf. de nog steeds aan gang zijnde research (en 're-search') of schizofrenie al of niet door een virus wordt veroorzaakt) is de notie van noodlot terug te vinden. Ook het stress-kwetsbaarheidmodel is hiervan een voorbeeld: het volstaat dat ene kwetsbare terrein (genetisch, psychosociaal) te hebben, als de stress op zich afkomt, kan men het zitten hebben...

De Schicksalsanalyse⁴ van Szondi laat een ander geluid horen. Zelfs al werd het woord 'Schicksal' als 'noodlot' vertaald, bij Szondi heeft het de betekenis van 'lotskeuze' en 'levenskeuze'. Eén van zijn motto's is trouwens 'Schicksal ist Wahl' ('het lot is een keuze'). Natuurlijk erkent hij dat we in een aantal domeinen weinig of geen keuze hebben (genetisch, familiale voorgeschiedenis, het mentale apparaat...).

Daarnaast is er de instantie van het 'Ik'⁵ die hij – Heidegger indachtig – een transcendente functie toeschrijft. Vanuit zijn kracht als 'pontifex oppositorum' – Jung indachtig – draagt het Ik in zich de mogelijkheid om een nieuwe richting te kiezen en (radicale) keuzes te maken, zowel 'in ziekte als gezondheid'. Het spreekt vanzelf dat, ten eerste, dit niet enkel om bewuste keuzes gaat en, ten tweede, dat omgevingsinvloeden belangrijk blijven. Zo is het bekend dat bijna iedere persoon in een depressie kan belanden bij het meemaken van drie of meerdere ernstige *life events* op één jaar tijd (13). Recent toonde Verhaeghe (14) overtuigend de diepgaande analyse van de neoliberale maatschappij en de weer-slag – of beter gezegd mokerslag – op de huidige mens aan.

Ten tweede: uit het bovenstaande blijkt het ongemeen grote belang – nog onvol-

doende onderkend – van het primaat van de psychopathologie. Samen met het besef dat psychopathologie 'des mensen' is, komen we tot een inzicht waar niemand nog langer omheen kan: de medemens die verstrikt raakt in de psychopathologie is onze lotgenoot. Dergelijk besef en de daaruit voortvloeiende houding leidt tot mededogen. Bieke Vandekerckhove (15) merkt op: 'mededogen is wezenlijk iets anders dan medelijden' (p. 101). 'de naaste vijand van mededogen heet medelijden' (p. 100) – waarmee hij een Dharma-spreuk citeert. Medelijden met deze arme man vooronderstelt een verschil tussen hem en mij. We zien dit ook in de psychiatrie: 'zij zijn ziek, wij zijn gezond'. Darian Leader (9) noemt dit terecht de paranoïde positie van de huidige psychiatrie, namelijk een opsplitsing tussen goed en kwaad. Moyaert (16) spreekt van de manicheïstische opdeling van de wereld in de *logica paranoia*.

'Mededogen' daarentegen betekent beseffen 'met heel je hart' (15) dat de ander in essentie niet van jezelf verschilt: "We zijn en blijven allemaal een vreemde mengeling van goed en kwaad" (ibidem, p. 101).

De Engelse vertaling van 'lotgenoot' geeft dit nog duidelijker weer: *companions in distress*...

En dat zijn we toch allemaal...?

Met dank aan Bea De Rouck voor het zorgvuldig nalezen van de tekst en de welgekomen suggesties.

Nota's

1. Dus tegen het vooroordeel in dat psychoanalyse 'de meest individuele expressie van de meest individuele emotie is'...
2. 'Moet je waan en psychische gezondheid scherp scheiden of is het eerste niet alleen verenigbaar met, maar zelfs een voorwaarde voor het laatste?' (p. 10).
3. In tegenstelling tot de DSM geïnspireerde psychiatrie die in de nieuwe editie wellicht liever het concept van 'schizofrenie' zou opheffen, aarzelen deze fenomenologische psychiaters niet om van een schizofrene *Gestalt* als pathognomisch voor schizofrenie te spreken.
4. Dit is een andere benaming – naast 'drittenleer' en 'pulsioneel systeem' – om de theorie en praktijk van Szondi te karakteriseren.
5. Dit valt voor een groot deel samen met het psychoanalytische begrip van het subject.

Referenties

1. Mooij A. De psychische realiteit. Psychiatrie als geesteswetenschap. Uitgeverij Boom, Amsterdam 3^e herziene uitgave 2006.
2. Verhaeghe P. Het einde van de psychotherapie. De Bezige Bij, Amsterdam, 2009.
3. Freud S. De droomduiding. In: Sigmund Freud Werken. Uitgeverij Boom, Amsterdam 2006 (1900).
4. Freud S. Colleges inleiding tot de psychoanalyse In: Sigmund Freud Werken. Uitgeverij Boom, Amsterdam 2006 (1915-1917).
5. Laplanche J. & Pontalis J.-B. Vocabulaire de la Psychanalyse. Presses Universitaires de France, Paris 1984.
6. Beeckman T. Reinterpreting Freud's Genealogy of Culture In: Kerslake Chr. & Brassier R. (Ed.) Origins and ends of the Mind. Philosophical Essays on Psychoanalysis. Leuven University Press 2007.
7. De Kesel M. Psychoanalysis: a Non-Ontology of the Human In: Kerslake Chr. & Brassier R. (Ed.) Origins and ends of the Mind. Philosophical Essays on Psychoanalysis. Leuven University Press 2007.
8. Freud S. Opmerkingen over een geval van paranoia ['Het geval Schreber']. In: Sigmund Freud Werken. Uitgeverij Boom, Amsterdam 2006 (1911).
9. Leader D. What is Madness? Hamish Hamilton (Penguin Groups), London 2011.
10. Leader D. Wat is waanzin? De Bezige Bij, Amsterdam 2012.
11. Ledoux M. Waar zijn we toch mee bezig. Institutionele Psychotherapie in weerstand en dialoog met de Kwaliteitspsychiatrie. Literarte, Kessel-Lo 2004.
12. Parnas J. The core Gestalt of schizophrenia World Psychiatry 2012;11(2):67-9.
13. Corveleyn J, Luyten P, Blatt S (Ed.) The Theory And Treatment Of Depression: Towards A Dynamic Interactionism Model. Leuven University Press 2005.
14. Verhaeghe P. Identiteit. De Bezige Bij, Amsterdam, 2012.
15. Vandekerckhove B. De smaak van de stilte. Lannoo, Tielt 2010.
16. Moyaert P. Schizofrenie en paranoia. In: Vergote A., Moyaert P., e.a. Psychoanalyse. De mens en zijn lotgevallen. DNB/Uitgeverij Pelckmans, Kapellen 1988.
17. Calmeyn M. Depression and interactive metal fatigue. Ockham's razor revisited. Aangeboden ter publicatie naar aanleiding van het interactive metal fatigue conference Rotterdam June 2012.
18. De Wachter D. Borderline times. Het einde van de normaliteit. LannooCampus, Tielt 2012.
19. Freud S. Driften en hun lotgevallen. In: Sigmund Freud Werken. Uitgeverij Boom, Amsterdam 2006 (1915).
20. Lacan J. L'éthique de la psychanalyse, Le Séminaire livre VII. Editions du Seuil, Paris 1986.
21. Mysliwski W. Steen op steen. Querido, Amsterdam Antwerpen 2012.
22. Schotte J. Un parcours — Rencontrer, relier, dialoguer, partager. Editions Le Pli, Paris 2006.
23. Verbrugge A. Zinloos geweld. Misdaad en straf in een tijd van cultuurverlies. In: Tijd van onbehagen. Filosofische essays over een cultuur op drift. Uitgeverij SUN, Amsterdam 2004.
24. Visker R. Vreemd gaan en vreemd blijven. Filosofie van de multiculturaliteit. Uitgeverij SUN, Amsterdam 2005.